

Etik Duyarlılığımız

Hilmi Uysal

Türk Nöroloji Dergisi Editöryal Kurul Üyesi

Nöroloji asistanlığına başladığımdan beri, gerek klinik çalışmalarda gerekse toplantı, kongre ve seminer çalışmalarında gözlediğim ve bir türlü anlayamadığım, anlamakta zorluk çektiğim tartışma eksikliği, korkusu, kısırlığı sonucu nasıl tanımlayabiliriz diye düşünmüştümdür. Bunun ulaştığımız bilimsel düzeyin bir yansıma olduğuna inanıyor ve bir tür bilimsel davranış kültürümüzün parçası olarak yorumluyordum. Çözüm olarak, herkesin, bilimsel düzeyin yükseltilmesi, mesleki ve bilimsel tartışma ortamını zenginleştirmek için çaba göstermesi gerektiğine inanıyordum. Halen de inanıyorum. Ancak bunun bir etik sorun olduğunu kavradığım zaman daha köklü ve evrensel bir tutumla karşı karşıya olduğumuzu anladım. Bende bu etkiyi yapan, son derece etkileyici ve olağan üstü yalınlaşmış felsefi satırları⁽¹⁾ sizlere aynen aktarmak ve paylaşmak istiyorum.

"Akılcı tartışmalara, yani doğru arayışı için gerçekleştirilen tartışmalara temel oluşturan ilkeler, aslında etik ilkelerdir. Şimdi böylesi üç ilkeden söz etmek istiyorum.

1. Hata yapabilirlik ilkesi: Belki ben haksızım, belki de sen haklısın. Her ikimiz de haksız olabiliriz.

- 2. Akılcı tartışma ilkesi:** Olabildiğince kişiselliğe dökmeden, eleştirilebilir belirli bir kurumla ilgili lehte ve aleyhte gerekçelerimizi getirmeye çalışırız.
- 3. Doğruya yaklaşma ilkesi:** Somut bir tartışma sonucunda bizler, doğruya her zaman daha da yaklaşır, bir uzlaşmaya varamasak bile, daha iyi bir anlayışta birleşiriz.

Bu üç ilkenin de, hem bilgikuramsal hem de etik ilkeler olduğuna dikkatinizi çekmek istiyorum. Çünkü üçü de, hoşgörüyü içerir: Eğer ben, senden bir şeyler öğrenebiliyor ve de doğru arayışı uğruna bir şeyler öğrenmek istiyorsam, o taktirde benim sana yalnızca katlanmam yeterli değil, aynı zamanda da seni potansiyel anlamda eşit görmek zorundayım. Tüm insanların potansiyel açıdan bir olduğu ve eşit haklara sahip olduğu bilinci, akılcı tartışmaya hazır oluşun bir koşuludur. Bununla birlikte, uzlaşmaya varmaksak da, tartışmadan çok şeyler öğrenebileceğimiz ilkesi de burada önem taşır. Çünkü tartışma, savunduğumuz görüşlerle ilgili zaaflarımızı anlamamıza yardımcı olabilir.

O halde doğabilimlerin temelinde bazı etik ilkelerin yattığını söyleyebiliriz. En temel kural olarak benimsenen doğruluk düşüncesi, işte bu türden etik bir ilkedir.

Doğru arayışı ve doğruya yaklaşma düşünceleri de etik ilkelerdir; bununla birlikte, bizleri özeleştiril yaklaşımlara ve hoşgörüyü götüren, yanlış yapabilirlik ve entellektüel dürüstlük düşünceleri de.”

“Bunu bir de aydınların etik anlayışı örneğinde göstermek istiyorum, özellikle de entellektüel meslekler etiği, bilim adamlarının, tıpçıların, hukukçuların, mühendislerin, mimarların, devlet memurlarının ve daha da önemlisi siyasetçilerin etik anlayışından söz etmek istiyorum.

Bu bağlamda, yeni bir mesleki etik anlayışı için, doğrudan hoşgörü ve entellektüel dürüstlikle ilişkili birkaç söz söylemek istiyorum.

Bunun için ilkin eski mesleki etik anlayışını tanımlayacağım ve bunu, getireceğim yeni anlayışla karşılaştırabilmek için biraz da karikatürize edeceğim.

Kuşkusuz her iki, eski ve yeni, mesleki etik anlayışının altında, doğruluk, akılcılık ve entellektüel sorumluluk düşünceleri yatmaktadır. Fakat eski etik anlayışı, kişisel bilgi ve düşüncesinde, bu nedenle de otorite düşüncesinde temellendirilmiştir. Oysa ki yeni anlayış, nesnel bilgi ve güvenilir olmayan bilgi üzerine kurulmuştur. Böylece altındaki temel anlayış ve bunula birlikte, doğruluk düşüncelerinin, akılcılığın, entellektüel dürüstlük ve sorumluluğun anlamı değişecektir.

Eski anlayışın tek ülküsü, doğruya ve kesin bilgiye sahip olmak, doğruyu da elverdiğince mantıksal kanıtlamalarla kesinleştirmektir.

Bugün hala büyük oranda benimsenen bu anlayış, kişisel bilgelik anlayışına karşılık gelir-fakat bu elbette Sokratesçi değil, kendini yetkin gören Platoncu bilgelik anlayışı anlamındadır; yani filozofların aynı zamanda kral olması gerektiğini savlayan düşünceye karşılık gelir.

Entelektüel olmanın eski koşulu şuydu:

Yetkin ol! Kendi alanında herşeyi bil!

Yetkinliğin bir kez kabul edildiğinde, meslektaşların da bu yetkinliğini koruyacaktır; sen de buna karşılık onların yetkinliğini korumak zorunda olacaksın.

Burada sözünü ettiğim bir zamanların etik anlayışı, hatalara asla izin vermez. Hata, mutlak anlamda yasaktır. Bu nedenle hatalar da itiraf edilemez. Bu eski anlayışın hoşgörüsüz olduğunu söylememe herhalde gerek yoktur. Zaten entellektüel açıdan hiçbir zaman dürüst de olmadı:

yetkinliğini korumak uğruna hataların örtbas edilmesine yol açtı; özellikle de tıpta.

İşte bu nedenle yeni bir mesleki etik anlayışını öneriyorum- bu anlayış özellikle ve yalnızca doğabilimciler için değil, herkes için geçerlidir. Bu yeni anlayışı da, son olarak sayacağım şu on iki ilkeyle toparlamak istiyorum.

1. Nesnel tahmini bilgimiz, insanoğlunun üstesinden gelebileceğinin çok daha ötesindedir. Bu nedenle otoriteler yoktur. Bu söylediklerim, özel alanlar için de geçerlidir.
2. Tüm hataların önüne geçmek ya da yalnızca önüne geçebilir hatalardan kaçınmak olanaksızdır. Bütün bilim adamları sürekli hata yapar. Hatalardan kaçınabileceğimiz, bu nedenle de hataların önüne geçmek zorunda olduğumuz biçimdeki eski anlayışın yeniden ele alınması gerekir; çünkü anlayışın kendisi hatalıdır.
3. Kuşkusuz, görevimiz, olabildiğince hatalardan sakınmak olacaktır. Fakat hataların önüne geçmek için, ilkin, bunun ne kadar zor olduğunu ve hiç kimsenin de bunu tam anlamıyla başaramadığı gerçeğini göz önünde bulundurmanız gerekir. Sezgileriyle kendini yönlendiren en yaratıcı bilim adamları da bunu başaramamıştır; çünkü sezgiler de bizleri yanıltabilir.
4. Kuramlarımız arasında, kendini en iyi sağlamış kuramlarda bile gözden kaçan hatalar olabilir. Bu nedenle bilim adamlarının asıl görevi, bu yanlışları aramak olmalıdır. Sağlamış bir kurumda ya da sık sık kullanılan deneysel bir hatanın saptanması, bizleri büyük bir buluşa götürebilir.
5. Bu nedenle hatalara karşı yaklaşımımızı değiştirmek zorundayız. Uygulamadaki etik reform buradan başlamak zorundadır. Çünkü eski mesleki etik anlayışı, hataların örtbas edilmesine, saklanmasına ve bir an önce unutulmasına yol açar.
6. Yeni anayasamız, hatalardan elverdiğince kaçınmayı öğrenmek için, aslında hatalarımızdan bir şeyler öğrenmek zorunda olduğumuzdur. Bu nedenle, yanlışları örtbas etmek, entellektüel açıdan işlenen en büyük günahıdır.
7. Bu bakımdan, hatalarımız konusunda sürekli tetikte olmalıyız. Yanlış bulduğumuz an, hemen onu kaydedip, tüm yönleriyle çözümlemeliyiz. Ancak böylece, hatanın asıl kaynağına ulaşabiliriz.
8. Bu, zorunlu olarak özeleştiril tutumu ve dürüstlüğü beraberinde getirir.
9. Yanlışlarımızdan bir şeyler öğrenmek zorunda olduğ-

muzdan, başkaları hatalarımıza işaret ettiğinde hatamızı kabul etmeyi, hatta bunu minnetle karşılamayı da öğrenmeliyiz. Başkalarının yanlışlarına işaret ettiğimizde de, bizlerin de onlar gibi benzer yanlışlar yaptığımızı hep göz önünde bulundurmalıyız; en büyük bilim adamlarının da hata yaptıklarını hiç unutmamalıyız. Burada yaptığımız hataların genelde affedilebilir olduğunu söylemek istiyorum. Söylemek istediğim, her zaman tetikte olmamız gerektiğidir. Sürekli olarak kaçınılmaz hatalar yapmak, insana özgüdür.

10. Hataların bulunması ve düzeltilmesi konusunda, diğer insanlara, özellikle de farklı ortamlarda yetişmiş ve farklı düşüncelere sahip insanlara gereksinim duyduğumuzu (onların da bize gereksinim duyduklarını) hiç unutmamalıyız. Bu da bizleri hoş görüye götürecektir.
11. Özeleştirisinin en iyi eleştirisi, başkaları tarafından eleştirilmenin de gereklilik olduğunu öğrenmeliyiz. Başkaları tarafından eleştirilmek, neredeyse özeleştiri kadar yapıcıdır.
12. Akılcı eleştiri, özgül olmak zorundadır: Özgül önermelerin ya da varsayımların niçin yanlış veya özgül argümanların neden geçersiz olabileceğini savlayan özgül gerekçeler ileri sürmek zorundadır. Nesnel doğruya yaklaşma düşüncesinden yola çıkmalıdır. Bu anlamda da kişisel olmamalıdır.”¹

KAYNAK

1. Karl R. Popper, “Hoşgörü ve Entelektüel Sorumluluk (Xenophanes ve Voltaire’den çalıntı)” (26 Mayıs 1981’de Tübingen Üniversitesinde, 16 Mart 1982’de Viyana Üniversitesi’nde yapılan konuşma metni) Daha İyi Bir Dünya Arayışı, Çev.İlnur Aka, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, sh 215-219.